

Les platges secretes dels textos literaris

Visat núm. 20

(octubre 2015)

per Ricard Ripoll

No sóc un traductor professional. Tampoc sóc un escriptor professional. Em dedico a aquestes activitats per plaer, per egoisme també, perquè és la millor manera d'aprendre, de conèixer la llengua i la cultura d'un poble, d'endinsar-se en les seves complexitats des de la diversitat de les veus que el conformen. I sóc autodidacta.

2. Per a mi escriure, traduir, és dialogar amb la lletra, amb els mots que ens són escàpols, que creen espais d'incertesa, que diuen una cosa en una llengua i una altra cosa, sensiblement diferent, en una altra. M'agrada trobar-me en atzucacs: no saber com puc traduir un mot, una expressió, una frase, i deixar que reposin dies, mesos (perquè no sóc professional) i tornar-hi en un moment d'expansió de la ment, una obertura sobtada que ens revela aquell secret que ens semblava impossible d'atènyer.

3. Traduir és escriure, passar d'una llengua a una altra, en un diàleg constant amb un mateix, amb tot de dubtes, amb tot de possibilitats que maregen, que ens criden perquè triem, perquè fixem el sentit, perquè decidim què vol dir allò que no ens sembla del tot clar.

4. Fixar el sentit, aquest és el gran problema. Quan llegim anem confeccionant diversos camins d'interpretació d'allò que ens apareix, en una certa coherència i cohesió. Però ens podem equivocar. Ens podem perdre per viaranyes que no han estat previstos, enriquim el text amb la nostra fantasia, hi donem diverses veus. Però quan traduïm només podem triar un d'aquests camins, hem de tirar pel dret o saber trobar aquell sender que conjumina alhora diversos camins paral·lels. És l'art de la traducció. La lectura dispara els sentits; la traducció demana que els limitem amb tanta gràcia com puguem perquè el lector, que no coneix el viatge primerenc, pugui gaudir d'una certa riquesa d'alternatives.

5. Imagino una traducció impossible, amb tots els camins fets visibles, una traducció tabular, que a cada cruïlla disparés les problemàtiques en comptes de reduir-les, fes evident la complexitat de la sinonímia, marqués els dubtes i la multiplicitat de les propostes i interpretés a cada paràgraf en un artifici de formes allò que l'autor volia dir.

6. «Allò que l'autor vol dir»: hi ha una voluntat prèvia a l'escriptura? Hi ha una voluntat del traductor prèvia a la traducció que potser es basaria en la comprensió d'un text que, abans de ser traduït, ja adquiriria una significació única que facilitaria fixar-ne un sentit? Si els anys seixanta van imposar la «mort de l'autor», quina mort simbòlica i textual correspon a la que suposa una operació de translació a una altra llengua? Si els estudis literaris han mostrat la diferència entre autor i narrador, quina diferència cal marcar (i remarcar) en la traducció?

7. Perquè és cert que no és la mateixa veu que parla. Nabokov en català ja no és Nabokov, sinó Josep Daurella o Marta Pera, entre d'altres. Hidra de mil caps que, al cap dels anys, es renoven i ofereixen noves metzines. L'autor, en la traducció, ja no solament mor sinó que també es multiplica: és una mort que suposa una diversificació de veus que ressusciten la veu amagada del primer taumaturg. O sigui: el traductor viu allà on l'autor mor i amb aquesta vida esborra el gest inicial.

8. Però acaba en l'oblit més absolut. Busqueu els traductors de Nabokov. Mireu les pàgines literàries. Mireu, fins i tot, les portades. El nom del traductor, sovint, no hi apareix. En els comentaris de la premsa, qui parla continua essent l'Autor, com si William Golding, Haruki Murakami o Boris Vian haguessin après la llengua catalana per divulgar les seves magnífiques obres. Parlar en una traducció de l'estil, de la fluïdesa de la llengua, de la riquesa del lèxic..., no és parlar de la feina del traductor?

9. És cert: la traducció és un art apassionat. Com també és cert que les cultures no són iguals davant la traducció. Per desconeixement de l'anglès, de l'alemany o del japonès, he hagut de recórrer a les traduccions franceses de Günter Grass, de Murakami o d'Aldous Huxley. Perquè no les trobava en català. I, de vegades, per comparar traduccions a diferents llengües. Fou el cas de *Under the volcano*, de Malcolm Lowry, que havia llegit en francès amb la traducció de Stephen Spriel i de Clarisse Francillon, del 1950, amb el títol *Au-dessous du volcan* i que, més tard, va tornar a publicar-se amb una traducció de Jacques Darras, el 1987, amb un nou títol, *Sous le volcan*. El vaig llegir més tard en castellà en la versió de Raúl Ortiz del 1964 i després en català en la traducció de Manuel de Pedrolo del 1973. Cada vegada, el text de Lowry batejava d'una manera particular, tornava a viure en nous matisos. Cada lectura m'aportava noves vies de reflexió sobre allò que significa llegir, copsar, entendre.

10. També fou el cas de l'obra de Lautréamont, que em vaig decidir a traduir en català, cercant una adequació entre fons i forma, entre sentit i sonoritat. Com a traductor em vaig sentir omnipotent quan vaig canviar el nom d'un animal al bestiari de Ducasse. L'ànec original es va transformar en guatlla per necessitat d'un joc de paraules cultural: el *canard* (ànec) francès també significa «diari» i «engany», com la *guatlla* en català, que, en zoologia, evoca l'ocell de la família dels fasiànids i, ahora, significa «mentida».

11. Així, doncs, la traducció tria els seus animals de companyia.

12. No puc entendre la feina del traductor si no és des de la fascinació per la literatura. Per això no entenc aquells qui tradueixen un autor sense conèixer-ne l'obra completa, sense voler-ne saber res de la vida, sense haver llegit prèviament el text milers de cops. Traduir és, per a mi, l'exhibició d'una desfeta personal: no saber com entendre el text i voler-lo traduir per poder copsar-ne tota la riquesa. Llegeixo, no ho entenc, tradueixo i, de sobte, se m'obren totes les possibilitats.

13. Caldria tenir temps per (a) traduir. Caldria traduir des de la paciència que reclama una obra. Avui tradueixo i deixo al calaix el text uns quants mesos. Quan hi torno, repassant el que vaig traduir, ja no el veig de la mateixa manera. Ara, un altre mot s'imposa. Esborro el que havia proposat, guixo tota la frase, ara veig la importància d'una coma... Què passarà quan, al cap d'uns quants anys, torni a rellegir aquest passatge?

14. Caldria traduir per aprendre a llegir.

Caldria traduir per intercanviar idees.

Caldria traduir perquè tothom pogués conèixer aquelles obres imprescindibles.

Caldria traduir perquè revifi aquell text oblidat.

Caldria traduir per estimar dues llengües, dues cultures i fer d'aquesta estimació un present per als lectors.

15. Traduir és comunicar una il·lusió a uns lectors que encara no tenen la sort de conèixer una obra. És tenir un secret i voler-lo revelar. Com ara aquest: potser l'escriptor més important dels segles XX i XXI, amb l'obra més original, més rica, més sorprenent, més agosarada, una obra monstruosa, teatral, narrativa, poètica, textual, només és conegut pels *happy fews* que poden llegir en francès. Es tracta de Frankétienne, un dels representants de l'espíralisme, amb una obra com *L'Oiseau schizophone* com poques vegades s'han escrit, amb una sèrie de vuit volums que eixampla aquesta mateixa obra, amb el títol *Les Métamorphoses de l'oiseau schizophone*. Traduir aquesta obra seria revelar el secret més ben guardat des de fa anys. Frankétienne va néixer a Haití el 1936. Quin editor gosaria publicar aquesta novel·la de més de vuit-centes pàgines, sense cap història particular, en què la tipografia n'esdevé el fil conductor? Quin editor gosaria publicar la sèrie de vuit novel·les influïda pel *Finnigans Wake*, de James Joyce, i el *Paradis* de Philippe Sollers. Escripura textual. Poesia autèntica en què els mots s'imposen a qualsevol anècdota. Destrucció de la representació. La batalla del traductor també és aquesta: esdevenir pont entre el text secret i el lector encuriós per propostes innovadores.

16. El traductor obre finestres perquè el lector tingui accés a l'infinit.

17. La traducció és una onada incessant, entre sentit i sonoritat, entre passat i present, que ens permet conèixer les platges solitàries de les obres més secretes.